

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "rĥb" md.; *Li-sânü'l-'Arab*, "rĥb" md.; Wensinck, *el-Mu'cem*, "rĥb" md.; M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "rĥb" md.; *Müsne'd*, I, 126, 130; II, 364; III, 139, 216, 425; VI, 140, 282, 341; Buhârî, "İmân", 40, "İlim", 25, "Şalât", 1, 4, "Bed'ü'l-ĥalk", 6, "Enbiyâ", 5, 22, 41, "Menâkıb", 25, "Edeb", 97; Müslim, "İmân", 263, 264, "Fezâ'ilü's-şahâbe", 98, 99; İbn Mâce, "Muḳaddime", 11, 22, "Ticârât", 63, "Zühd", 31; Ebû Dâvûd, "Menâsik", 56, "Libâs", 5, "İstizân", 34; Nesâî, "Şalât", 1, "Nikâh", 12; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXIII, 179-180; Ebû Hilâl el-Askerî, *Divânü'l-me'ânî* (nşr. Hüsameddin el-Kudsî), Kahire 1352/1933, II, 219-222; Süleyman Çelebi, *Vesiletü'n-necât: Mevlid* (haz. Ahmed Ateş), Ankara 1954, neşreden giriş, s. 66-81; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* (Sa'd), I, 214-215; Şevkânî, *Fethu'l-kadir*, Beyrut 1412/1991, IV, 506; M. Tahir b. Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, Tunis 1984, XXIII, 287-290.

MUSTAFA ÇAĞRICI

MERHMET

(المرحمة)

Sözlükte "acımak, şefkat göstermek" anlamında masdar, "acıma duygusu, bu duygunun etkisiyle yapılan iyilik, lutuf" anlamında isim olarak kullanılan **merhamet** ve aynı mânadaki **rahmet** kelimeleri öncelikle Allah'ın bütün yaratılmışlara yönelik lutuf ve ihsanlarını ifade etmekte, bunun yanında insanlarda bulunan, onları hemcinslerinin ve diğer canlıların sıkıntıları karşısında duyarlı olmaya ve yardım etmeye sevkeden acıma duygusunu belirtmektedir. İslâmî kaynaklarda merhamet kavramı genellikle rahmet kelimesiyle ifade edilir. Ancak Türkçe'de merhamet hem Allah'a hem insanlara, rahmet ise özellikle Allah'a nisbet edilerek kullanılır. Kaynaklarda Allah'ın rahmân ve rahîm isimleri açıklanırken evrendeki bütün oluşlar gibi insanlardaki merhamet duygusunun da Allah'ın insanlığa lutfu olduğu belirtilir (meselâ bk. Fahrreddin er-Râzî, *Mefâtiḥu'l-gayb*, I, 166-171; *Levâmi'u'l-beyyinât*, s. 119). Gazzâlî bir kimseye gerçek anlamda merhametli denilebilmesi, dolayısıyla acıma duygusunun ahlâkî bir değer taşıması için onun acıdığı kişinin ihtiyacını gücü ölçüsünde karşılaması, bunu da hür iradesiyle yapması gerektiğini belirtir (*el-Maḳşadü'l-esnâ*, s. 38). Hemen bütün tariflerinde acıma, yufka yüreklilik (rikkatü'l-kalb), ilgi ve şefkat (teattuf, in'itâf), elem duyma (teellüm) gibi kavramlarla psikolojik yönüne vurgu yapılan merhamet insanlar arasındaki duygu birliğinin, dayanışma ve paylaşma-

nın başta gelen âmillerinden sayılmaktadır. Evlât sevgisi, ana babaya saygı ve itaat, sila-i rahim, yaşlılara, yoksullara, hastalara, sakatlara, yetimlere, kimsesizlere yardım etme gibi erdemlerin merhamet duygusunun yansımaları olduğu kabul edilmektedir.

Kaynaklarda rahmet / merhamet kavramına insanlara nisbet edildiğinde duygusal bir anlam yüklenirken Allah'a nisbet edildiğinde O'nun fiilî sıfatı olarak kabul edilmesi, dolayısıyla Allah hakkında duygusal mânada değil O'nun yarattıklarına in'am ve ihsanı, af ve mağfireti olarak anlaşılması gerektiğine dikkat çekilmekte, buna gerekçe olarak da duyguların değişkenliği ve bu yönüyle beşerî birer kusur sayılması gösterilmektedir (Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "rĥm" md.; Tehânevî, I, 588; Gazzâlî, s. 38-39). Esasen şefkat ve merhamet gibi duygular Allah'ın insanların içine koyduğu birer iyilik aracı olup asıl amaç muhtaç ve çaresizlere yardım edip sıkıntılarını gidermektir. Bu açıdan bakıldığında bir kimseye acıyan kişi, eğer bu acımanın verdiği elemden kendisini kurtarmak ve rahatlamak için ona yardım ederse merhamette kemale ulaşmış sayılmaz; çünkü merhamette kemal, kişinin kendisini değil muhtaç ve çaresiz olanı rahata kavuşturmayı amaçlamasıdır (Gazzâlî, s. 39; Fahrreddin er-Râzî, *Levâmi'u'l-beyyinât*, s. 119).

Kur'an-ı Kerim'de merhamet kelimesi bir âyette geçerken (el-Beled 90/17) rahmet 114 defa tekrar edilmiştir. Ayrıca 260 kadar âyette Allah'ın rahmân ve rahîm isimleriyle aynı kökten olan çeşitli fiil ve isimler yer almakta, bu âyetlerin büyük kısmında Cenâb-ı Hakk'ın müminlere, genel olarak insanlara ve diğer varlıklara yönelik lutuf ve ihsanlarından söz edilmektedir (bk. RAHMET). Bazı âyetlerde merhamet kavramı insanlar arasındaki acıma duygusunu ve bu duygudan kaynaklanan iyiliği ifade etmektedir. Meselâ Hz. Peygamber'in müminlere karşı çok şefkatli ve merhametli olduğu (et-Tevbe 9/128), yine Resûlullah'ın ve müminlerin birbirlerine karşı merhametli, inkârcılara karşı sert ve tavizsiz oldukları (el-Feth 48/29), Allah'ın karı-koca arasına sevgi ve merhamet koyduğu (el-Hadîd 57/27) bildirilmekte, evlâtlara yaşlı ana babalarının üzerine merhamet kanatlarını germeleri emredilmektedir (el-İsrâ 17/24). Hadislerde de rahmet ve merhamet hem Allah'ın kullarına lutuf ve ihsanı hem de insanların birbirlerine ve diğer canlılara

karşı şefkat, ilgi ve yardımları için kullanılmaktadır. Ayrıca gerek Kur'an'da gerekse hadislerde başka ifadelerle de insanlar birbirlerine ve diğer canlılara şefkat ve merhamet göstermeye teşvik edilmiştir. Özellikle Mekke döneminin ilk yıllarında zenginlik, asalet gibi maddî ve dünyevî imkânların en yüksek değer ölçüsü olarak kabul edildiği, âciz ve kimsesizlere karşı ilgisizlik ve acımasızlığın hüküm sürdüğü bir ortamda inen âyet ve sûrelerde ağırlıklı olarak Allah'ın birliği, kudreti ve lutfkârlılığı ile âhiret konularının yanında nesep, servet ve sosyal statü farkı gözetmeden herkese karşı sevgi ve merhamet duygularıyla yaklaşmayı, bilhassa yoksulları ve kimsesizleri koruyup gözetmeyi, nihayet toplumda bir merhamet ve sevgi ahlâkı geliştirmeyi hedefleyen hükümler geniş yer tutar. Bu dönemde nâzil olan Beled sûresinde (90/5-17) Mekke'nin mağrur ve kibirli aristokratları eleştirilirken sahip oldukları şeylerin birer ilâhî lutuf olduğuna işaret edildikten sonra gerçek insanlık değerini kazandıran iyiliklerin bazı örnekleri insanları esaret zincirinden kurtarmak (krş. Fahrreddin er-Râzî, *Mefâtiḥu'l-gayb*, XXXI, 184-185; Elmalılı, VIII, 5842-5843), yetimi ve yoksulu doyurmak, iman edip birbirine olmak şeklinde sıralanmıştır. Pek çok âyette kimsesiz ve çaresizler karşısında ilgisiz kalanlar, acımasız davrananlar (meselâ bk. el-Fecr 89/17-26; el-Leyl 92/7-11; el-Mâun 107/1-7), haksız yollarla yetimlerin mallarını yiyenler (en-Nisâ 4/10), kız çocuklarından utanç duyanlar (en-Nahl 16/58-59) ve onları acımasızca öldürenler (et-Tekvîr 81/8-9), "Allah'ın doyurmadığını biz mi doyuracağız?" diyenler (Yâsîn 36/47) ağır şekilde eleştirilmiştir. Müminler için bir ahlâk örneği olarak gösterilen Hz. Peygamber'e özellikle çevresindeki yoksul ve kimsesizlere merhametli davranması, onları incitmekten sakınması, sıkıntılarını giderme imkânı bulamadığı durumlarda bile güzel sözle gönüllerini alması öğütlenmiş, aksine davranması halinde zalimlerden olacağı uyarısında bulunulmuştur (el-En'âm 6/52; el-İsrâ 17/28; el-Kehf 18/28; Abese 80/1-4). Resûl-i Ekrem'in müminlere karşı engin merhametini ve düşkünlüğünü özetleyen ifadeler (et-Tevbe 9/128) aynı zamanda müslümanlar için de bir ahlâk modeli ortaya koymaktadır. Resûlullah'ın insanlara karşı yumuşak davranması "Allah'tan bir rahmet" olarak değerlendirilmekte (Âl-i İmrân 3/159), gerek bollukta gerekse darlık-

ta mallarından hayra harcayanlara, kin ve öfkelerini bastıranlara ve insanları affedenlere genişliği gökleri ve yer kadar olan bir cennet vaad edilmektedir (Âl-i İmrân 3/133-134).

Hz. Peygamber'in, "İnsanlara merhamet etmeyenlere Allah da merhamet etmez" (Buhârî, "Tevhîd", 2, "Edeb", 18; Müslim, "Fezâ'il", 66); "Merhamet etmeye merhamet edilmez" (Buhârî, "Edeb", 18; Müslim, "Fezâ'il", 65) şeklindeki hadisleri İslâm ahlâkının karakteristik ifadelerindendir. Resûlullah müminleri birbirini sevmekte, birbirine acıkmakta, organlarından biri hastalandığında diğerlerinin de bu yüzden elem çekip uykusuz kaldığı vücuda benzetmiştir (Buhârî, "Edeb", 27; Müslim, "Birr", 66). Hiçbir zaman çocuklarını öpmediklerini söyleyenlere, "Allah kalplerinizden merhamet duygusunu çekip almışsa ben ne yapabilirim?" diyerek üzüntüsünü belirtmiş (Buhârî, "Edeb", 18; Müslim, "Fezâ'il", 164), müslümanların her alanda ilişkilerini sevgi, merhamet, yardımlaşma ve dayanışma yönünde geliştirmelerini, sıkıntılarını paylaşmalarını emretmiştir (meselâ bk. Buhârî, "İmân", 7, "Mezâlim", 3, "Edeb", 57; Müslim, "Zikir", 38, "Birr", 32, 58; Tirmizî, "Birr", 18). Aynı duyarlılığı hayvanlar konusunda da göstererek zor durumdaki bir hayvanı kurtaran kişinin bu sayede cenneti hak ettiğini (Müsned, II, 375; Buhârî, "Mezâlim", 23, "Enbiyâ", 54; Müslim, "Selâm", 153-155), bir hayvanı ölüme terkedenin de cehennemlik olduğunu (Müsned, II, 159, 261, 317; Buhârî, "Bed'ü'l-halk", 16, "Enbiyâ", 54; Müslim, "Küsûf", 9, "Tevbe", 25, "Selâm", 151-152, "Birr", 133-135) bildirmiş, atış tâlimi yaparken canlı hayvanı hedef alanları lânetlemiştir (Buhârî, "Zebâ'ih", 25; Müslim, "Şayd", 58, 60). Hadis mecmualarında ve diğer ilgili kaynaklarda yüzlerce örneği bulunan bu tür hadisler İslâmiyet'in bir merhamet dini olduğunu gösteren belgeler olup bu ahlâk anlayışı sonraki İslâmî kaynaklara da yansımıştır. Fahreddin er-Râzî, Beled sûresinin 17. âyetini açıklarken yoksullar ve mazlumlara yardım edip destek olmayı teşvik yanında kötülüğe yönelenlere acıyıp onların kötülük yapmalarını engelleme yönündeki çabaları da bu âyetteki "merhameti tavsiye" içinde değerlendirmiştir (Mefâtihu'l-gayb, XXXI, 186-187). Gazzâlî de esmâ-i hüsnânın şerhine dair eserinde Allah'ın rahmân isminin kula yansımaları Allah'ın gaflete dalmış kullarına dahi merhametle muamele etmek, şiddete başvurmadan, yu-

muşak bir üslûpla vaaz ve nasihat yaparak onları gafletten kurtarmak, isyankârlara eziyet etmek yerine merhamet nazarıyla bakmak; rahmet isminin yansımalarını da kişinin gücü yettiğince maliyla, mevki ve itibarıyla muhtaç durumdaki her insanın imdadına yetişmek, çevresinde ve memleketinde yetişebildiği her fakirin ihtiyacını karşılamak, bunlara gücü yetmiyorsa onun için dua edip üzüntüsünü izhar ederek sıkıntı ve ihtiyacına ortak olduğunu kendisine hissettirmek şeklinde açıklamıştır (el-Makşadü'l-esnâ, s. 39-40).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "rhm" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, I, 588; *Müsned*, II, 159, 261, 317, 375; Buhârî, "İmân", 7, "Tevhîd", 2, "Mezâlim", 3, 23, "Bed'ü'l-halk", 16, "Enbiyâ", 54, "Zebâ'ih", 25, "Edeb", 18, 27, 57; Müslim, "Zikir", 38, "Küsûf", 9, "Tevbe", 25, "Fezâ'il", 65, 66, 164, "Selâm", 151-155, "Şayd", 58, 60, "Birr", 32, 58, 66, 133-135; Tirmizî, "Birr", 18; Gazzâlî, *el-Makşadü'l-esnâ*, Kahire 1322, s. 38-40; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, I, 166-171; XXXI, 184-187; a.mlf., *Levâmi'u'l-beyyînât*, Kahire 1323, s. 116-127; Elmalılı, *Hak Dîni*, VIII, 5842-5843.

MUSTAFA ÇAÇIRCI

MER'Î b. YÜSUF

(مرعى بن يوسف)

Zeynüddin Mer'î b. Yûsuf b. Ebî Bekr b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kermî (ö. 1033/1624)

Hanbelî âlimi.

Filistin'de Nablus yakınlarında bulunan Tûrkerm (Tülkerm) köyünde doğdu. İlk öğrenimini ve hıfzını burada tamamladı. İlim tahsili için önce Kudüs'e gitti, ardından Mısır'a geçerek Ezher'e girdi. Kudüs'te Muhammed b. Ahmed el-Merdâvî ve Kadî Yahyâ b. Mûsâ b. Ahmed el-Haccâvî'den fıkıh, Kahire'de Muhammed Hicâzî b. Muhammed b. Abdullah el-Vâiz el-Ekrâvî el-Kalkaşendî, Şehâbeddin Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Guneymî ve diğer birçok âlimden hadis, tefsir, fıkıh okuyarak icâzet aldı. Öğretim faaliyetine Kur'an ve tefsir dersleri verdiği Ezher Camii'nde başladıktan sonra İbn Tolun Camii'nde Hanbelî fıkıhı okuttu ve Sultan Hasan Camii meşihatına tayin edildi. Son görevi sebebiyle halefi, tefsir ve Arap dili âlimi Burhâneddin İbrâhim b. Muhammed b. İşâ el-Meymûnî eş-Şâfîî ile aralarında gerginlik yaşandığından Meymûnî görevine iade edildi. *en-Nâdiretü'l-ğarîbe ve'l-vâkı'atü'l-'acibe* adlı risâlesini bu olay hakkında kaleme aldığı, Meymûnî'nin de Mer'î hakkında risâle yazdığı söylenir.

nin de Mer'î hakkında risâle yazdığı söylenir.

Bundan sonra ömrünü fetva vermekle, ayrıca öğretim ve telifle geçiren Mer'î b. Yûsuf'un eserleri daha kendisi hayatıta iken uzak beldelere yayıldı. Eğitimde ön planda olmasına rağmen kaynaklarda öğrencilerinden açıkça söz edilmez; ancak biyografi kitaplarından yeğeni Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ b. Yûsuf b. Ebû Bekir ile Mısır Kadısı Muhammed b. Mûsâ b. Muhammed el-Cemmâzî el-Mâlikî ve Dimaşk Hanbelî müftüsü Abdülbâkî b. Abdülkâdir'in ona talebelik yaptığı anlaşılmaktadır.

Mer'î b. Yûsuf koyu bir Hanbelî taraftarı olup fikhî nakillere, hadisin inceliklerine vâkıftı ve başka ilimlere dair geniş bilgi sahibiydi. Ayrıca çok verimli bir müellif ve ictihadî bakış açısı olan bir fakihti. Selef akidesini ve usulünü benimser, bilhassa eserlerinden etkilendiği Takıyyüddin İbn Teymiyye'ye aşırı sevgi beslerdi. Bazı şiirleri ve hikmetli sözlerine *Nefhatü'r-reyhâne*'de yer verilmiştir (bk. bibl.). Rebîülevvel 1033'te (Ocak 1624) Kahire'de vefat etti.

Eserleri. Müellifin, çoğu risâle türünde yetmişten fazla çalışmasından bazıları şunlardır: 1. *Bed'ü'l-inşâ ve's-sîfât fi'l-mükâtebât ve'l-mürâselât. İnşâ'ü Mer'î* diye tanınan eserin birçok baskısı yapılmıştır (Bulak 1242; Kahire 1275, 1297, 1298, 1301, 1305 [*İnşâ'ü'l-'Atât* ile birlikte]; nşr. Şeyh Abdürrezzâk, Kahire 1299; İstanbul 1299). 2. *Gâyetü'l-müntehâ fi'l-cem' beyne'l-İknâ ve'l-Müntehâ* (nşr. Muhammed Cemîl eş-Şattî - M. Züheyr eş-Şâviş, I-III, Dimaşk 1378). Haccâvî'nin *el-İknâ* ile İbnü'n-Neccâr el-Fütühî'nin Hanbelî fikhına dair *Müntehâ'l-irâdât*'ın geniş ölçüde istifade edilerek hazırlanmıştır. 1026 (1617) ve 1028'de (1619) yazılan iki versiyonundan biri Necid'e, diğeri Şam'a gönderilmiştir. İbnü'l-İmâd'ın "Kitâbü'l-Vekâle"ye, İsmâil b. Abdülkerîm el-Cirâî'nin "Kitâbü'l-Vekâle"den "Kitâbü'n-Nikâh" a kadar gelebildiği eksik şerhlerinden başka Mustafa es-Süyûtî, *Me'tâlibü üli'n-nühâ fi şerhi Gâyeti'l-müntehâ* adıyla eseri başından sonuna kadar şerhetmiş (nşr. M. Züheyr Şâviş, I-VI, baskı yeri yok, 1380/1961, 1415/1994), Hasan b. Ömer eş-Şattî de kitap üzerine *Minhatü mevle'l-feth fi tecridi zevâ'idü'l-Gâye ve's-Şerh* isminde bir hâşiye yazmıştır (I-VI, baskı yeri yok, 1380/1961 [*Me'tâlibü üli'n-nühâ* ile birlikte], 1415/1994). 3. *Delîlüt-tâlib li-neylîl-me'tâlib*. 1019 (1610) yılında tamamlanan eser, İb-